

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гай-Нижник П. Зародження і занепад української кооперації (кінець XIX ст. – 1920 р.) // Київська старовина. 2003. №6. С.87–93.
2. Даниляк І.М. Проблеми нормативно-правового забезпечення обліку і оподаткування діяльності сільськогосподарських кооперативів та шляхи їх вдосконалення / І.М. Даниляк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НУ«ОА», травень 2017. № 4 (32). С. 194–199. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2017/32/38.pdf>.
3. Клименко В.В. Історія розвитку промислової кооперації України в повоєнний період: історіографія проблеми / В.В. Клименко // Історичний архів. Наукові студії : 36. наук. пр. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 4. С. 17–19.
4. Нізова Л. Державне регулювання кустарно-ремісничої промисловості в Україні в період «воєнного комунізму» / Л. Нізова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 1998. Вип. 4. С. 139. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/Piufsp_1998_4_8.
5. Половець В.М. Історія кооперації Лівобережної України. К. : Глобус, 2001. 397 с.
6. Споживча кооперація України. Історичні та соціально-економічні аспекти / С.Г. Бабенко, М.В. Аліман, В.В. Апопій та ін. К. : «Вісті», 1996. 192 с.
7. Шумановский П.Б. Земство, агрономия и кооперация // Земский агроном. 1913. № 6. С. 13.
8. Щербак А.В. Чумацтво і кооперація в Україні: досвід минулого і сучасність / А.В. Щербак // Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2016. Вип. 49. С. 154–163. [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/ingedu_2016_49_11.pdf.

УДК 331.105.44:94:342(477.62)«1920/1930»

МОВНЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ ПРОФСПЛОК ДОНЕЧЧИНИ В 1920 - 30 –Х РР.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

LANGUAGE ISSUES IN THE CONTEXT OF UKRAINIANIZATION OF TRADE UNIONS OF DONETSK REGION IN THE 1920'S AND 1930'S: HISTORICAL-LEGAL ASPECT

Дмитрик І.О.,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри історії та права
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

У статті на основі архівних джерел, матеріалів періодики 20-х рр. XX ст. і наукової літератури розглянуто шляхи та форми реалізації політики українізації в профспілкових організаціях Донеччини в 1920-30-х рр. Професійні спілки одночасно були і об'єктом і суб'єктом українізації, що викликає значний науковий інтерес. З'ясовується ступінь готовності профактиву до впровадження курсу через вивчення кадрового складу, рівня володіння українською мовою та психологічного сприйняття запропонованих змін. Профспілкові структури Донеччини в 1920-30 рр., як і республіканські, офіційно визнаючи політику українізації, часто гальмували українізаційні заходи.

Встановлено, під час проведення українізації посилювалося невдоволення службовців мовною політикою через диференційований підхід, який включав жорсткі вимоги до службовців і заклики добровільної участі робітників. Основними формами реалізації зазначеної політики відносно службовців були кадрові зміни («висування» українців, прийняття на роботу україномовних), організація курсів української мови, перевірка знань у форматі іспиту, за результатами якого надавали одну з 3-х категорій; переведення діловодства та листування на українську мову. Процес реалізації супроводжувався об'єктивними факторами (зрусифікованість активу профспілок Донеччини, нерегульованість джерел фінансування курсів, переобтяженість відповідальних робітників) і суб'єктивними факторами (негативне ставлення до самої ідеї українізації або дискусії стосовно доцільності обраних форм впровадження).

Слід зазначити, що негативна реакція службовців могла існувати незалежно від обставин, або виникала у відповідь на адміністративний тиск та примусовість заходів. Натомість українізація профспілками робітничих мас шляхом проведення культосвітньої роботи мала значно ліпші результати, особливо в разі використання творчих рішень цього завдання.

Ключові слова: українізація, Донеччина, профспілки, курси вивчення української мови, перевірка знань з української мови.

Using the archival sources, periodicals of 1920's and scientific literature, considered in the article are the ways and forms of realization of politics of Ukrainianization in trade union organizations of Donetsk region in 1920's and 1930's. Labor unions were unanimously the object and the subject of Ukrainianization, which sparks a significant interest from the research standpoint. Through education of the human resources, level of fluency in Ukrainian and psychological perception of the proposed changes, determined is the degree of how ready professional activists were for the implementation of courses.

Trade unions of Donetsk region in the 1920's and 1930's, as well as republic-wide ones, while officially onboard with the Ukrainianization often dragged the concrete measure of realization. It is uncovered that during the Ukrainianization strengthened was the discontent of the officials with the language politics due to differentiated approach, which included strict requirements for them and calls to volunteer for the workers. Main approaches for the realization of politics specified in relation to officials were: changes in personnel ("appointment" of Ukrainians, hiring of native Ukrainian speakers); organization of Ukrainian language courses; knowledge control with the use of tests, results of which made for one of three categories; transition of paper work and official correspondence to Ukrainian. The process of implementation was accompanied with objective factors of influence (Russification of active chamber of trade unions in Donetsk region, unregulated financing of the courses, overload of workers responsible) and subjective factors (disdain for the idea of Ukrainianization and discussions regarding expediency of chosen forms of implementation).

It should be noted that negative reaction of the officials could have existed independently of circumstances or be an answer to administrative pressure and compulsiveness of measures. On the other hand Ukrainianization of working masses by trade unions using the culture education measure merited for better results, especially with creative solutions to the task at hand.

Key words: Ukrainianization, Donetsk region, labor unions, Ukrainian language studies, knowledge tests in Ukrainian language.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності України тема мовної політики супроводжується дискусіями, широко використовується у політичному процесі з метою не тільки державного будівництва, але й поляризації суспільства за мовною ознакою,

мобілізації електоральних груп. Слід зазначити, що історично ми маємо досвід впровадження українізації з різними підходами до вибору методів. Одним з найбільш цікавих для дослідження етапів творення національної політики є міжвоєнний період, коли з метою укорінення

компартиїно-радянських структур влади в національних республіках у квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б) було проголошено курс на коренізацію. Вивчення механізмів вирішення мовного питання в процесі українізації профспілок на Донеччині в 1920-30 рр. має певний науковий інтерес. Привертає увагу той факт, що професійні спілки одночасно були і об'єктом і суб'єктом українізації.

Стан дослідження. З кінця 1980 –х рр. в історіографії спостерігається інтерес до вивчення засад і практичного втілення національної політики УСРР у міжвоєнний період. Серед дослідників цієї хвилі слід назвати В.С. Лозицького [1], який розглянув діяльність ЦК КП(б)У та уряду України з впровадження української мови в установах і громадських організаціях республіки в 1920-30-х рр., В.А. Чеховича [2], який звернув увагу на державно-правове розв'язання питань статусу української мови. В подальшому з'явилися праці узагальнюючого характеру [3]. Безпосередньо тему українізації професійних спілок в масштабах всієї країни дослідив П.М. Бондарчук [4]. Останнім часом виходять комплексні роботи з аналітичними оцінками етнонаціонального розвитку Донеччини в історичній ретроспективі [5]. Регіональний напрям проведення українізації профспілок не дістав достатнього висвітлення, що й обумовило вибір теми запропонованої статті.

Метою статті є окреслення особливостей, форм і методів, психологічної атмосфери проведення політики українізації у середовищі професійних спілок на Донеччині у 1923-1938 рр.

Виклад основного матеріалу. Проблема закріплення позицій радянської влади на місцях, завдання відбудови народного господарства й участь у ньому українських робітничих мас вимагали послідовного проведення політики українізації в профспілковому апараті. За даними на 1923 рік найбільша кількість робітників і службовців, членів профспілок, проживала у промислових районах України, з яких тільки у Донецькій губернії – 310 тис. осіб (27% всіх членів спілок України), тоді як у Харківській – 153 тис. осіб (13%), у Київській – 125 тис. осіб (11%) [6].

Тобто завдання українізації, насамперед, профспілок Донеччини серед загалу організацій країни мало особливе, навіть провідне значення, бо, по-перше, це найбільш масові на той момент в УСРР громадські об'єднання робітників та службовців; по-друге, факт їх зрусифікованого стану, особливо активу, вимагав підвищеної уваги до реалізації запропонованої політики саме в цьому регіоні.

Профспілкові структури Донеччини, як і загальнореспубліканські, офіційно визнаючи політику українізації, часто гальмували конкретні заходи. Така двоїстість позицій профспілкових структур породжувала проблеми, значна частина яких так і не була вирішена до кінця 1920-х років.

Адміністративний тиск та примусовість дратували службовців. Деякі з них не приховували свого розчарування. На культнаradі Сталінського районного комітету В.С.Р.М. під час обговорення делегат з Боссе заявив: «Доповідач казав: «Ми вас примусимо українізуватися», але існує прислів'я «гнати коня не батогом, а вівсом», а вони намагаються захомутати нас. Підготовчої роботи не проведено. Я сам українець, а крім того, як прочитати афішу, я нічого не зможу. От і виходить, за анкетами українців багато, а читати та балакати українською ми не уміємо» [7, арк. 181 зв.].

Слід враховувати, що апаратний штат потребував українізації не тільки з міркувань вивчення української культури або ідеологічної програми встановлення тісного зв'язку між містом та селом, але й з метою вирішення практичних буденних завдань. Наприклад, на заводській робітничій конференції В.С.Р.М. Сталінського державного заводу зазначалося: «У роботі Розціночно-конфліктної комісії (РКК) спостерігалися випадки тяганини, бо в її складі є співробітники ніби зі знанням української мови

, але вони часто навіть не розуміють змісту колективного договору [українською] і плутають. Тому необхідно звернути серйозну увагу на українізацію апарату, до того ж найближчим часом» [8, арк.193 зв.]. Тобто для службовців знання української мови було не стільки частиною нового партійного курсу національного будівництва, скільки вимогою до їх професійної придатності. Тому профспілкові структури приймали постанови, що зачіпали, насамперед, цю категорію: «Приступити до організації курсів українізації для робітників спілкового апарату і досягти акуратного відвідування їх відповідальними і технічними робітниками в обов'язковому порядку» [9, арк. 123].

В разі ігнорування подібних постанов лунали погрози звільняти службовців, які відмовляються від українізації. У 1927 році культвідділ Маріупольської окружної ради профспілок отримав документ з наступним текстом: «Всі терміни, що встановлював уряд УСРР для українізації апарату, вже минули. Не всі співробітники достатньою мірою опанували українську мову, а через те пишуть наші установи кепсько, а ділової розмови української по установах майже не чути. Співробітникам не раз уже надавалися відстрочки, причому частина службовців з відстрочок теж не скористалася. Таких службовців Окркомісія повинна усувати з посад, що й буде робитися з тими, хто ухилився й ухилиється від українізації» [10, арк. 119]. Достеменно не відомо, чи реалізовували ці погрози.

Диференційований підхід до вирішення національного питання в УСРР взагалі й, зокрема, у сферах, підконтрольних профспілкам, виявлявся у тому, що обов'язковою українізація була тільки для службовців. Що стосується робітників, їх боялися силовати. Коли йшлося про українізацію робітничих мас, тон відразу змінювався, робилися заяви: «насилства в цій сфері не може бути» [11, арк. 122], або «для робітників взагалі обов'язковість неприпустима. Для впровадження в маси треба розвивати смак, зацікавленість і цим необхідно займатися нашим клубам» [12, арк. 123].

Про диференційований підхід свідчить і вибір методів впровадження політики українізації в життя для різних соціально-професійних груп. Наприклад, пропонували «зайнятися організацією окремих казарм для робітників-українців, намагаючись придбати для них українськомовні книжки та плакати» [13, арк.122 зв.]. Натомість профактиву пропонувалося залучати до свого складу етнічних українців, використовуючи процедуру висунення. Наголошували на «необхідності подальшого висунення українців у галузях господарської і громадської діяльності, створюючи також передумови для вивчення української мови робітниками спілки та іншими бажаними» [14, арк. 133]. Основним засобом українізації службовців вважали функціонування мовних курсів. Профспілки Донеччини почали їх створювати у 1925 році. Як правило, заняття проходили на протязі двох годин вранці чи після роботи два рази на тиждень у приміщеннях шкіл чи клубів.

Існували питання, які на етапі організації курсів залишалися невирішеними, а з початком роботи перетворювалися на проблеми. Неврегульованим було питання фінансування українізаційних заходів. Профспілки не бажали брати на себе їх матеріальне забезпечення, тож економічна база навчального процесу подекуди складалася з обіцянок та вимог. Не могли сприяти ефективності реалізації національної політики факти невидачі заробітної плати лекторам курсів протягом двох місяців їхньої роботи, які було зафіксовано на засіданні Президії Сталінського окрвиконкому [15, арк. арк. 367], або відсутність коштів у заводського комітету Головних Ремонтних майстерень на придбання української літератури для гуртка з українізації, через що висувались пропозиції зробити це за рахунок Сталінського райкому В.С.Р.М. [16, арк. 35]. Симптоматичною була заява представника Боссе на культнаradі Сталінського райкому В.С.Р.М.: «Керівника українського гуртка у нас немає, не було і за кошторисом не передбачено»

[17, арк 181 зв.]. Її було зроблено через 5 років після початку реалізації курсу, у 1928 році.

Незважаючи на труднощі, перед організаціями ставилося завдання поглиблення українізації. У Сталінській окрузі наполягали на вимозі до профспілок вжити самих рішучих заходів:

1) оформити групи курсів, що функціонують при профспілках, виплатити зарплатню лекторам;

2) вважати за потрібне відкриття курсів з українізації при Біржі праці. Приймати на посади тільки тих службовців, що володіють українською мовою, за винятком деяких вкрай необхідних фахівців;

3) вжити заходів до негайного переведення сталінської школи конторського навчання на українську мову;

4) провести перевірку роботи курсів з українізації як з боку методики викладання, так і з боку удосконалення результатів;

5) виявити, чи кожен лектор знає та використовує раціональні прийоми навчання;

6) категорично наполягти перед РНК на виділенні коштів установам, що утримуються на балансі бюджету [18, арк. 367].

Щоб з'ясувати, чи вплинули ці заходи на стан українізації членів організації, у липні 1927 року Всеукраїнська Рада Професійних Спілок розіслала на місця обіжнік «Про порядок проведення перевірки знань робітників профорганізацій з української мови», за яким встановлювався дедлайн – 1 грудня 1927 року. Враховувалась специфіка робіт службовців, область застосування отриманих знань, тож форми іспитів для відповідальних та технічних робітників були різними. Для відповідальних робітників проводили усну перевірку шляхом доповіді українською мовою, перекладу тексту з професійної чи інших газет, книжок з російської мови українською і навпаки; вимагали також умінь розмовляти українською. Письмову перевірку вживали частково. Перевірка технічних робітників була спрямована на з'ясування навичок письмової роботи. Вживалися такі форми контролю: переклад ділового листа професійного характеру, складання листів українською мовою, вільні усні відповіді на поставлені запитання [18, арк. 367]. За результатами іспитів перевірна комісія розподіляла на 3 категорії, першим 2-м спілкові організації видавали окремі довідки та витяг з протоколу комісії.

Не всім подобалась сама ідея зайвих обов'язків (витрачати час на курси, а потім ще й іспити складати). Траплялося, що на вимоги відвідувати ці заходи, службовці відповідали проявами ворожого ставлення до українізації. Наприклад, співробітники контори Союзхліба м. Маріуполь у 1929 році подали заяву до РВК, в якій написали: «Зверніть увагу. Навіщо нас примушують йти на курси» [19].

Отже, долаючи негативні настрої та перепони, профспілки вимушені були під контролем партії, хоч і повільно, але виконувати поставлені завдання. Враховуючи, що українізаційна діяльність цих організацій на Донеччині більш – менш активно розгорнулася тільки з 1925 року,

про результати можна вести мову, використовуючи матеріали 1927-1928 років. На 1927 рік за повідомленням Маріупольської окрпрофспілки з 18-ти спілок округи половина ще не починала роботи. В 6 спілках Маріупольської округи жоден відповідальний чи технічний робітник не знав української [20, арк 43].

В той же час, окремі спілки спромоглися зробити діловодство україномовним. Так, спілка Робземліс і Робітпрос вели не тільки листування, але й протоколи, рахунки, інформаційну звітність українською. Спілки Радторг-службовців та Будівельників на початку 1926 року почали вести протоколи українською, але згодом, врахувавши побажання низових осередків, знов повернулися до російської мови, залишивши тільки листування україномовним.

Обслуговування робітників українською частково відбувалося у 3-х спілках: Робземліс, Нарзв'язок і Робітпрос. Низові профорганізації Маріупольщини перейшли на українське діловодство у 2-х спілках: повністю – у спілці Робітпрос, частково – у спілці Робземліс [20, арк 43 зв.]. За всіма показниками українізаційної діяльності в Маріупольській окрузі лідирували спілки Робітпрос і Робземліс.

Щодо результатів Сталінської округи, маємо інформацію тільки про роботу Сталінрайкому В.С.Р.М. З доповідної записки з питань українізації цієї організації дізнаємося, що наприкінці жовтня 1928 року функціонувало 8 курсів, що охоплювали 225 осіб, мали намір відкрити ще 3 при Завкомах та 2 при клубах [21, арк. 152.], але ці дані мають протиріччя. Через виправлення у документі (у чернетці зазначено 209 осіб) та розбіжності з попередніми даними (з яких вираховуємо 178 осіб, які відвідували курси) можна припустити, що відбулась спроба «накручування» статистичних показників.

Після констатації нерегулярності курсової роботи деяких завкомів і слабого відвідування членами завкомів та профактивістами, в доповідній записці називалися причини цих явищ: переобтяженість відповідальних робітників і профактиву через кампанію проробки промфінпланів, перевибори, відпустки, відсутність спеціальних асигнувань за кошторисом, брак відповідальних робітників.

Висновки. Таким чином, процес українізації активу професійних спілок Донеччини у міжвоєнний період був досить складним. Насамперед, це було пов'язано з відсутністю у службовців бажання або часу, щоб брати у цьому участь, поганою організацією (нерегульованість фінансування курсів), «офіційними» методами (вивчення української мови, складання іспитів). Певних результатів вдалося досягти шляхом використання адміністративного тиску. Відносно робітничих мас такі методи не застосовувались. У роботі з цією соціально-професійною групою переважали інші підходи. Українізація культурно-освітньої роботи була важливим і достатньо дієвим напрямком активності професійних спілок, що велася як у клубах, так і в червоних кутках на підприємствах. Розгляд цієї частини діяльності профспілок Донеччини може бути темою подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лозицький В.С. Політика українізації в 20–30-х рр.: історія, проблеми, уроки. Український історичний журнал. 1989. № 3. С. 46–55.
2. Чехович В.А. Державно-правові питання українізації в 20-х рр. *Минуле України: відновлені сторінки*. К., 1991. С. 96–120.
3. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / Відп. ред. В.А. Смолій. К.: Інститут історії України, 2003. 392 с.
4. Бондарчук П.М. Профспілки УСРР як об'єкт і суб'єкт політики українізації (1920-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2000. 18 с.; Бондарчук П.М. Українізаційні процеси у профспілковому русі УСРР (20-і рр.) / Інститут історії України НАН України. К., 1999. 47 с.
5. Якубова Л.Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. 109 с.
6. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь / Відп. ред. Г. Боряк. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2016. 616 с.
7. Бондарчук П.М. Профспілки УСРР як об'єкт і суб'єкт політики українізації (1920-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2000. 18 с.
8. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО).Ф.Р-1. Оп. 1. Спр. 354 Арк. 181 зв.

9. ДАДО.Ф.Р-1. Оп. 1. Спр. 243. Арк.193 зв.
10. ДАДО.Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 123.
11. ДАДО.Ф.Р-1277. Оп. 1. Спр. 390. Арк. 119.
12. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 122.
13. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 123.
14. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 122 зв.
15. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 133.
16. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 367.
17. ДАДО.Ф.Р-1. Оп. 1. Спр. 139. Арк. 35.
18. ДАДО.Ф.Р-1. Оп. 1. Спр. 354. Арк 181 зв.
19. ДАДО. Ф.Р-837. Оп. 1. Спр.99. Арк. 367.
20. Приазовский пролетарий. 1929. 22 січня.
21. ДАДО. Ф.Р-1277. Оп. 1. Спр. 393. Арк 43–43 зв.
22. ДАДО. Ф.Р- 1. Оп. 1. Спр. 333а. Арк 152.

УДК 34.349.6

ГЕНЕЗА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

THE GENESIS OF THE PUBLIC ORGANIZATIONS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION

Кузнецова Л.В.,

*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту**Черкаського інституту пожежної безпеки*

У статті на основі дослідження історичних, географічних і правових джерел висвітлено основні етапи формування громадських організацій з охорони навколишнього природного середовища на Україні. Розкрито проблему взаємодії людини і природи, раціонального використання людиною природних ресурсів, дотримання еко-балансу, формування свідомого ставлення суспільства до природних ресурсів і природних багатств, тим самим виховування екологічної культури на різних етапах розвитку громадянського суспільства.

Доведено, що на всіх етапах розвитку людина перебуває у тісному взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем і є невід'ємним складником оточуючої природи. Нерозуміння такого симбіозу, людська самовпевненість в невичерпності природних багатств, занахоблість, людський егоїзм став наслідком екологічних катастроф планетарного масштабу.

Автор дослідила, що XIX століття сміливо можна назвати зародженням екологічних громадських організацій, а центром зародження таких стала Слобожанщина з її потужним науковим потенціалом. Метою перших екологічних організацій був не стільки захист навколишнього природного середовища, а просвітницька та науково-дослідна робота.

Визначено місце громадського контролю за станом навколишнього природного середовища. Досліджено особливості функціонування молодіжних та студентських громадських організацій, що пропагували ідеї захисту навколишнього природного середовища, збереження флори та фауни. Автор розкриває етапи формування дитячих організацій, що займалися проблемами охорони навколишнього природного середовища.

У статті охарактеризована робота Будинків природи, створених на базі товариств охорони природи. Такі будинки функціонували в усіх обласних центрах нашої держави, основною метою їх була популяризація охорони довкілля та пропаганда раціонального використання природних ресурсів. При Будинках функціонували курси «еко-лікбезу» для працівників аграрного сектору та для промислових підприємств, а для школярів – природничі гуртки.

Доведено, що наукові природні товариства, природні гуртки, наукові природні об'єднання, а згодом і екологічні партії є наслідком екологічних рухів, які миттєво формувалися при перших ознаках екологічних загроз суспільству.

Встановлено, що ефективним механізмом забезпечення дотримання екологічних прав і свобод є дієва робота екологічних урядових та неурядових організацій, екологічних асоціацій та міжнародне екологічне співробітництво.

Ключові слова: природа, екологія, товариства охорони природи, юнати, громадські організації, екологічні організації.

The article, based on the study of historical, geographical and legal sources, highlights the main stages of formation of public environmental organizations in Ukraine. The problem of interaction between man and nature, rational use of natural resources by man, observance of eco-balance, formation of conscious attitude of society to natural resources and natural resources, thereby education of ecological culture at different stages of civil society development are revealed.

It is proved that at all stages of development man is closely connected with the environment and is an integral part of the environment. Misunderstanding of such symbiosis, human overconfidence in the inexhaustibility of natural resources, arrogance, human egoism resulted from ecological catastrophes of planetary scale.

The author investigated that the nineteenth century can be safely called the emergence of environmental, and the center of such emergence was Slobozhanshchina with its powerful scientific potential. The purpose of the first environmental organizations was not so much the protection of the environment, but the education and research work.

The place of public control over the state of the environment has been identified. The peculiarities of functioning of youth and student public organizations, which promoted the ideas of environmental protection, conservation of flora and fauna, were investigated. The author reveals the stages of formation of children's organizations dealing with environmental issues.

The article describes the work of Nature Homes created on the basis of nature protection societies. Such houses functioned in all regional centers of our state, their main purpose was to promote environmental protection and promote the rational use of natural resources. At the Houses, there were courses for agricultural workers and industrial enterprises, and for students - natural circles.

It has been proven that scientific natural societies, natural circles, scientific natural associations, and subsequently environmental parties, are the result of environmental movements that formed immediately at the first sign of environmental threats to society.

Effective work of environmental governmental and non-governmental organizations, environmental associations and international environmental cooperation has been found to be an effective mechanism for ensuring respect for environmental rights and freedoms.

Key words: nature, ecology, nature protection societies, young people, public organizations, environmental organizations.